

กระบวนการยุติธรรมด้านกฎหมายครอบครัวและมรดกในประเทศไทย

มูฮัมหมัดซาก็ เจ๊ะหะ *

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์หลักของบทความนี้คือศึกษากระบวนการยุติธรรมด้านกฎหมายอิสลามว่าด้วยครอบครัวและมรดกในประเทศไทย โดยศึกษาถึงความจำเป็นในการพัฒนากระบวนการยุติธรรมด้านกฎหมายอิสลามว่าด้วยครอบครัวและมรดก ความเป็นไปได้ของการมีศาลชะรีอะฮ์ในประเทศไทย ประโยชน์ของการก่อตั้งศาลชะรีอะฮ์ในประเทศไทย ปรัชญาและแนวความคิดในเรื่องกระบวนการยุติธรรมด้านกฎหมายอิสลามว่าด้วยครอบครัวและมรดก ตลอดจนการพัฒนากระบวนการยุติธรรมด้านครอบครัวและมรดกของชาวมุสลิมและการผลักดันให้มีการจัดตั้งศาลชะรีอะฮ์ในประเทศไทย นอกจากนี้บทความนี้ยังได้ศึกษาถึงการพัฒนาระบบวิธีพิจารณาคดีครอบครัวและมรดก การพัฒนาบุคลากรในกระบวนการยุติธรรม และแผนปฏิบัติการเพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนเรื่องกระบวนการยุติธรรมด้านครอบครัวและมรดกของชาวมุสลิมในประเทศไทย ผลการศึกษาพบว่าการพัฒนากระบวนการยุติธรรมด้านครอบครัวและมรดกเป็นสิ่งจำเป็นและต้องทำให้เกิดขึ้นจริง ทั้งนี้ เพราะการพัฒนาจำเป็นต้องทำเรื่องเนื้อหาสาระและเรื่องกระบวนการควบคู่กันไป การพัฒนาจำเป็นต้องปรับปรุงทั้งในส่วนกฎหมายสารบัญญัติและวิธีสบัญญัติ ยิ่งไปกว่านั้น การเปลี่ยนแปลงระบบกฎหมายและสังคมเพื่อสร้างความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นได้ นั้นต้องมีการปรับระบบความเข้าใจ เปลี่ยนแปลงปรัชญาและแนวความคิดที่เป็นพื้นฐานด้วย ตลอดจนการร่วมมือของผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ทั้งในส่วนของนักกฎหมาย นักการศาสนา คณะกรรมการอิสลามทุกระดับ รวมทั้งภาคประชาชน เพื่อทำงานร่วมกันตั้งแต่ขั้นตอนการสำรวจปัญหา สำรวจข้อมูล ตัดสินใจ ดำเนินการ และร่วมกันประเมินผล เพื่อที่จะให้ความสำเร็จในการสร้างความยุติธรรมด้านครอบครัวและมรดกของชาวมุสลิมในประเทศไทยเป็นความผลงานที่ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมสร้างสรรค์ร่วมกันอย่างแท้จริง

Abstract

The objective of this article is to study the process of justice concerning Islamic family law and inheritance in Thailand. It focuses on necessity of developing the process of justice on Islamic family law and inheritance, the possibility and advantages of having Shariah Court in Thailand, philosophy as well as conception and the development of justice process of Islamic family law and inheritance. Moreover, the article highlights the development of procedure on Muslim family and inheritance cases, the development of staffs involving justice process and action plan for operation of justice process on Islamic family law and inheritance in Thailand. The outcomes of the study reveal that the development of justice process on family and inheritance is necessary and have to be done seriously. Such development must be made both on contents and procedures. In other words, the development should be made on substantive law and

* Ph.D. (in Law) อาจารย์ประจำสาขาวิชาชะรีอะฮ์ คณะอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยอิสลามยะลา.

procedural law. Furthermore, the revision of law system and society in order to create justice should adjust understanding of the people and altering basic philosophy and conception as well as cooperation of the relevant persons including lawyer, religious intellectuals, Islamic committee in all levels as well as Muslim citizens in looking to the problem, collecting data, making decision and operating assessment for the success in creating justice on Muslim family and inheritance law in Thailand.

บทนำ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์หลักในการสำรวจกระบวนการยุติธรรมด้านกฎหมายครอบครัวและมรดกในประเทศไทยว่ามีข้อบกพร่องอย่างไร และจะมีแนวทางในการปรับปรุงได้อย่างไรโดยเป็นการศึกษาในเชิงโครงสร้างและกระบวนการแบบกว้างๆ เพื่อให้เห็นภาพรวมในเบื้องต้น เพื่อจะได้นำไปสู่การศึกษาวิจัยในรายละเอียดในโอกาสต่อไป

1. ความจำเป็นในการพัฒนากระบวนการยุติธรรมด้านกฎหมายครอบครัวและมรดก

อิสลามเป็นวิถีชีวิตที่สมบูรณ์ สมดุล และครอบคลุมทุกรายละเอียด ไม่สุดโต่งด้านหนึ่งด้านใดแต่เพียงด้านเดียว แต่ทุกด้านถูกจัดลำดับ ครอบคลุม ประสานกันอย่างลงตัว กล่าวคือ มนุษย์ทุกคนมีวงจรชีวิตที่ผูกพันอยู่กับพระเจ้า สัมพันธ์กับผู้อื่นในสังคม และกับตัวเอง โดยอิสลามได้กำหนดรูปแบบปฏิบัติในแต่ละด้านไว้อย่างเหมาะสมยิ่ง หากมนุษย์ปฏิบัติศาสนกิจหรืออิบาดะฮ์ต่ออัลลอฮ์ และประกอบกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การกิน การดื่ม การนั่ง การนอน การเดิน การสวมใส่เสื้อผ้าอาภรณ์ และการทำงาน ตลอดจนการดำเนินพิจารณาพิพากษาคดีสอดคล้องกับหลักปฏิบัติที่อิสลามกำหนด แน่แท้คุณประโยชน์ทั้งหลายก็จะบังเกิดขึ้นกับผู้ปฏิบัติและต่อสังคมทั้งมวล แต่ในทางตรงกันข้าม หากมนุษย์ไม่ยอมดำเนินชีวิตตามบัญญัติแห่งพระเจ้า ความบกพร่องเสียหายก็จะอุบัติขึ้น ทั้งต่อตนเองและสังคมอย่างยากที่จะควบคุม

ศาล โดยทั่วไปถือเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตทางสังคมที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณตราบนานกระทั่งปัจจุบัน ทุกสังคมยังคงต้องมีศาลเพื่อตัดสินปัญหาข้อขัดแย้งระหว่างสมาชิกในสังคม เมื่ออิสลามคือวิถีแห่งชีวิตที่ครอบคลุมรอบด้าน ศาลในอิสลามจึงได้ถูกบัญญัติขึ้นและมีลักษณะเฉพาะซึ่งในที่นี้เรียกว่า ศาลชะรีอะฮ์ ศาลชะรีอะฮ์จึงเป็นบทบัญญัติทางศาสนาอิสลามซึ่งสังคมมุสลิมทุกยุคทุกสมัยและทุกแห่งหนจะเพิกเฉยมิได้ ทั้งนี้เพราะศาลเป็นกลไกสำคัญในอันที่จะสร้างความเป็นธรรมแก่ผู้ถูกระงับในสังคม

เมื่อการตัดสินคดีตามบัญญัติแห่งอัลกุรอานเป็นสิ่งจำเป็น (วาญิบ) สำหรับมุสลิม และศาลชะรีอะฮ์ก็เป็นสิ่งจำเป็น การไม่มีศาลชะรีอะฮ์และไม่ดำเนินการตัดสินคดีตามบทบัญญัติแห่งอัลกุรอานและสุนนะฮ์ จึงเข้าข่ายเป็นผู้ฝ่าฝืนบทบัญญัติของอัลลอฮ์ อยู่ในความผิดหรือมีบาป (อัลมาอิดะฮ์, 5: 44, 45, 47)

ความเป็นไปได้ของการมีศาลชะรีอะฮ์ในประเทศไทย

ดร.อิสมาอีลลุตฟี จะปะกียาอธิการบดีมหาวิทยาลัยอิสลามยะลาได้กล่าวในพิธีเปิดการสัมมนา “แนวทางการจัดตั้งศาลชะรีอะฮ์ในประเทศไทยว่า” ว่าปัจจุบันได้มีการจัดตั้งศาลชะรีอะฮ์ขึ้นในหลายประเทศ แม้ประเทศที่ประชาชนส่วนใหญ่ไม่ใช่มุสลิม เพราะฉะนั้นประเทศไทยซึ่งปัจจุบันมีศาลเกิดขึ้นหลายประเภท ทั้งนี้โดยคำนึงถึงความสะดวก รวดเร็ว และยุติธรรม แก่คู่กรณีเป็นสำคัญ ตลอดจนผู้พิพากษาก็ต้องมีความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านมากยิ่งขึ้น ศาลชะรีอะฮ์ซึ่งมีลักษณะพิเศษหลายประการที่ไม่เหมือนกับศาล

ยุติธรรมหรือศาลอื่น ๆ ที่มีอยู่ในประเทศไทย จึงเห็นว่าน่าที่จะจัดให้มีศาลชะรีอะฮ์ขึ้นในประเทศไทยได้ด้วย เหตุผลดังต่อไปนี้

- การจัดตั้งศาลชะรีอะฮ์ไม่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของประเทศ
- ศาลชะรีอะฮ์ไม่ขัดต่อหลักรัฐธรรมนูญและหลักความยุติธรรม
- ศาลชะรีอะฮ์อาจจัดตั้งขึ้นในลักษณะของศาลชำนาญพิเศษอื่น เช่น ศาลแรงงาน ศาลภาษีอากร ศาลทรัพย์สินทางปัญญา
- ตอบสนองความต้องการพื้นฐานของชาวมุสลิม
- สามารถรองรับบุคลากรที่จบด้านชะรีอะฮ์ (กฎหมายอิสลาม) ทั้งในประเทศและต่างประเทศ
- เกิดความร่วมมือระหว่างศาลและสถาบันการศึกษาอิสลาม เช่น มหาวิทยาลัยอิสลามยะลา วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ในการจัดการอบรม เพื่อสร้างความเชี่ยวชาญแก่ผู้ที่จะมาทำงานด้านศาล (อิสมาอีลลุตฟี จะปะกียา, 2550: 5-6)

ประโยชน์ของการก่อตั้งศาลชะรีอะฮ์ในประเทศไทย

ดร.อิสมาอีลลุตฟี จะปะกียายังได้กล่าวอีกว่าการจัดตั้งศาลชะรีอะฮ์ในประเทศไทยอาจก่อให้เกิดประโยชน์หลายประการ ที่สำคัญมีดังนี้ (อิสมาอีลลุตฟี จะปะกียา, 2550: 6-7)

- ทำให้ชาวมุสลิมพ้นจากบาปและความบกพร่องในการยื่นหยัดข้อกำหนดของอัลลอฮ์
- ทำให้ชาวมุสลิมหลุดพ้นจากการไม่ตัดสินคดีตามข้อกำหนดของอัลลอฮ์
- สร้างความสันติสุขให้เกิดขึ้นกับชีวิตของชาวมุสลิมบนหลักการของความยุติธรรมตามแนวคิดของอิสลาม
- เป็นการแบ่งเบาภาระงานของศาลยุติธรรม
- สร้างความพึงพอใจให้แก่ชาวมุสลิมที่สามารถปฏิบัติตามคำสั่งของอัลลอฮ์ได้อย่างดี
- สร้างความมั่นคงแก่ประเทศชาติ

ผู้เขียนเห็นด้วยอย่างยิ่งกับทัศนะของ ดร.อิสมาอีลลุตฟี จะปะกียาเกี่ยวกับเหตุผลและประโยชน์ของการจัดตั้งศาลชะรีอะฮ์ ประกอบกับประเทศไทยเองในอดีตก็เคยมีศาลชะรีอะฮ์ ดังปรากฏในประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยาที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้แบ่งหน่วยงานที่ทำหน้าที่ติดต่อค้าขายกับต่างประเทศเป็น “กรมท่า” ซึ่งประกอบด้วย 3 กรมด้วยกัน ได้แก่ กรมท่ากลางสำหรับติดต่อกับชาวต่างประเทศทั่วไป กรมท่าซ้ายสำหรับติดต่อกับจีน และกรมท่าขวาสำหรับติดต่อกับประเทศมุสลิมในตะวันออกกลาง ในกรณีที่ชาวต่างประเทศทั่วไปเกิดข้อพิพาทกับคนไทย คดีจะถูกนำขึ้นสู่ศาลกรมท่ากลาง แต่ถ้าหากคนไทยมีคดีความกับคนจีนก็ต้องขึ้นศาลกรมท่าซ้าย และถ้าคนไทยเกิดคดีความกับชาวมุสลิมก็ต้องขึ้นศาลกรมท่าขวาซึ่งใช้กฎหมายอิสลามบังคับ ส่วนเจ้ากรมท่าขวาในขณะนั้น คือ พระยาเชคอะหมัดรัตนราชเศรษฐี ซึ่งต่อมาได้รับโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นจุฬาราชมนตรีคนแรกของประเทศไทย (เด่น ไต่ะมีนา, 2540: 16)

ปรัชญาและแนวความคิดในเรื่องกระบวนการยุติธรรมด้านกฎหมายครอบครัวและมรดก

ตามที่ได้กล่าวในตอนต้นว่าอิสลามเป็นศาสนาแห่งวิถีชีวิตดังนั้นกิจการทุกอย่างของมุสลิมจะถูกบัญญัติไว้แล้ว ไม่ว่าจะโดยอัล-กูรออัน อัลสุนนะฮ์ อิจญ์มาอ์ และการกียาสหรือการเทียบเคียง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องเกี่ยวกับครอบครัวและมรดก เพราะมุสลิมถือว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันมากที่สุด

ดังที่ Houssein Nasr ได้ตั้งข้อสังเกตว่า “หลักการชะรีอะฮ์ที่ยังได้รับการปฏิบัติโดยไม่เสื่อมคลายคือเรื่องที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับสถานะของบุคคล เช่น การสมรส การหย่า และมรดก ซึ่งทั้งหมดนี้รู้จักในนามกฎหมายว่าด้วยสถานะบุคคล กฎหมายเหล่านี้เป็นก้ำกึ่งและที่มั่นที่คอยช่วยประคับประคองให้สังคมมุสลิมคงไว้ซึ่งความเป็นอิสลาม ถึงแม้ว่าในหลายทศวรรษที่ผ่านมาสังคมจะตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของอำนาจการเมืองหลากหลายรูปแบบก็ตาม” (Houssein Nasr, 1981: 27) นอกจากนี้หลักเสรีภาพในการนับถือศาสนาตามรัฐธรรมนูญก็เป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่มุสลิมควรได้รับสิทธิการบังคับใช้กฎหมายครอบครัวและมรดกของตนเองอย่างสมบูรณ์แบบ

ถึงแม้ว่ากฎหมายอิสลามว่าด้วยครอบครัวและมรดกจะบังคับใช้กับมุสลิมในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ แต่ยังมีปัญหาในทางปฏิบัติมากมายที่จะต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน (Muhammadzakee Cheha, 2005: 284-293) หนึ่งในปัญหาดังกล่าวเกิดจากการไม่มีศาลชะรีอะฮ์ ทำให้มุสลิมบางกลุ่มไม่ยอมนำข้อพิพาทขึ้นสู่ศาลยุติธรรม ถึงแม้ว่าที่ศาลยุติธรรมจะมีตะไตะยุติธรรมเป็นผู้วินิจฉัยคดีตามข้อกฎหมายอิสลามก็ตาม

การพัฒนากระบวนการยุติธรรมด้านครอบครัวและมรดกของชาวมุสลิมและการผลักดันให้มีการจัดตั้งศาลชะรีอะฮ์ในประเทศไทย

เพื่อให้เกิดกระบวนการยุติธรรมด้านครอบครัวและมรดกของชาวมุสลิม จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการพัฒนาระบบคดีครอบครัวและมรดกของชาวมุสลิมและการผลักดันให้มีการจัดตั้งศาลชะรีอะฮ์ในประเทศไทย ซึ่งในปัจจุบัน ระบบคดีครอบครัวและมรดกและมรดกยังไม่เอื้อต่อชาวมุสลิมได้ ทั้งนี้เพราะยังขาดความอิสระและอำนาจเด็ดขาดของตะไตะยุติธรรมกล่าวคือ ตามพระราชบัญญัติการใช้กฎหมายอิสลามในเขตจังหวัดปัตตานี นราธิวาส ยะลา และสตูล พ.ศ. 2489 ตะไตะยุติธรรมมีอำนาจแต่เพียงวินิจฉัยชี้ขาดข้อกฎหมายอิสลามเท่านั้น ส่วนอำนาจวินิจฉัยข้อเท็จจริงเป็นของผู้พิพากษาศาลจังหวัด (มาตรา 4)

นอกจากนั้นคำวินิจฉัยของตะไตะยุติธรรมในข้อกฎหมายอิสลามถือสิ้นสุดคู่ความไม่สามารถอุทธรณ์และฎีกาอีกต่อไป (มาตรา 4 วรรคสาม) ทำให้เกิดความไม่เป็นธรรมแก่ประชาชน

1.1 การพัฒนาระบบวิธีพิจารณาคดีครอบครัวและมรดก

การพัฒนาระบบวิธีพิจารณาคดีความในคดีครอบครัวและมรดกเป็นเรื่องที่มีความจำเป็น เพราะในปัจจุบัน กฎหมายวิธีพิจารณาคดีตามปกติยังไม่เอื้ออำนวยต่อความยุติธรรมและยังขัดกับบทบัญญัติแห่งกฎหมายอิสลามในบางประเด็น ประเด็นสำคัญที่จำเป็นต้องปรับปรุงแก้ไข ได้แก่

ก. อำนาจของตะไตะยุติธรรม

ตามกฎหมายปัจจุบัน ตะไตะยุติธรรมมีอำนาจแต่เพียงวินิจฉัยข้อกฎหมายอิสลาม จึงควรแก้ไขให้อำนาจเบ็ดเสร็จแก่ตะไตะยุติธรรมในกระบวนการตัดสินคดี กล่าวคือให้ตะไตะยุติธรรมมีอำนาจพิจารณาและพิพากษาคดี

ข. วิธีพิจารณาคดี

โดยหลัก กระบวนการพิจารณาในศาลชะรีอะฮ์จะต้องเป็นไปโดยง่าย รวดเร็ว ประหยัด คู่ความอาจไม่ต้องมีทนายความ และศาลต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่เคร่งครัดตามบทบัญญัติแห่งอิสลาม ต้องมีการร่างกฎหมายวิธีพิจารณาคดีในศาลชะรีอะฮ์โดยเฉพาะ เช่น เรื่องพยานในกฎหมายอิสลามอย่างน้อยต้องมี 2 คน พยานที่เป็นหญิง 2 คนเท่ากับพยานเพศชาย 1 คน เป็นต้น

เรื่องสำคัญที่จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนเกี่ยวกับวิธีการหาพยานหลักฐานในคดีครอบครัวและมรดกอีกเรื่องหนึ่ง คือ การเปลี่ยนบทบาทของผู้พิพากษา จากการที่เน้นระบบการต่อสู้กันโดยคู่ความ

(Adversarial System) ก็สมควรจะเพิ่มบทบาทเป็นลักษณะระบบการค้นหาความจริง (Inquisitorial System) มากขึ้น หรือเป็นลักษณะผสมผสาน (Mixture of Adversarial and Inquisitorial) ดังนั้น สิ่งที่น่าจะเป็นแบบอย่างที่ดีในวิธีปฏิบัติของศาลคือการที่ผู้พิพากษามักออกเดินเผชิญสืบไปยังพื้นที่พิพาทที่มีปัญหาขัดแย้งด้วยตนเอง และอาจมีการรับฟังพยานจากในพื้นที่โดยตรง ก็เป็นเรื่องที่น่าจะนำมาปรับใช้มากขึ้น เพราะเรื่องนี้ยังเกิดขึ้นน้อยมากในส่วนของศาลไทย

ค. การแก้ไขกฎหมายสารบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับคดีครอบครัวและมรดก

นอกเหนือจากการแก้ไขกฎหมายวิธีสบัญญัติบางเรื่องเพื่อปรับปรุงวิธีพิจารณาคดีครอบครัวและมรดกแล้ว ยังควรแก้ไขกฎหมายสารบัญญัติ กล่าวคือควรจัดทำประมวลกฎหมายอิสลามว่าด้วยครอบครัวและมรดกผ่านการนิติบัญญัติเพื่อเป็นแหล่งอ้างอิงของเจ้าหน้าที่ในการบังคับใช้กฎหมายอิสลามว่าด้วยครอบครัวและมรดก

ง. ระบบความช่วยเหลือประชาชนในทางคดี

การช่วยเหลือประชาชนในทางคดีโดยจัดให้มีทนายความชั่วคราว¹คอยให้ความช่วยเหลือ ทนายความชั่วคราวเหล่านี้จะต้องเป็นผู้มีความรู้ทางด้านชะรีอะฮ์เป็นอย่างดีและควรผ่านการอบรมการเป็นทนายความโดยองค์กรที่รัฐจัดตั้งขึ้นมา

1.2 การจัดตั้งศาลชะรีอะฮ์

ในปัจจุบันจะเห็นได้ว่ามีประเทศที่มีใช้มุสลิมหลายประเทศมีการจัดตั้งศาลชะรีอะฮ์เพื่อพิจารณาและพิพากษาคดีเกี่ยวกับครอบครัวและมรดกของชาวมุสลิม เช่น สิงคโปร์ ฟิลิปปินส์ ศรีลังกาและอินเดีย ดังนั้นประเทศไทยที่ขึ้นชื่อว่าเป็นประเทศที่ให้เสรีภาพในการนับถือศาสนาก็ควรเอาอย่างประเทศดังกล่าว

ประเด็นสำคัญที่ควรพิจารณาเกี่ยวกับระบบศาลชะรีอะฮ์มีดังต่อไปนี้

ก. รูปแบบศาล

ควรจะเป็นเอกเทศ ศาลชำนัญพิเศษ หรือแผนกศาลของศาลยุติธรรม (โปรดดู มุฮำหมัดซาคี เจ๊ะหะ 2003: 146-164)

ข. ลำดับชั้นของศาล

ในเรื่องลำดับชั้นของศาลชะรีอะฮ์ก็มีความสำคัญในเชิงโครงสร้างของระบบศาลโดยรวม คดีที่เสร็จจากศาลชะรีอะฮ์จะอุทธรณ์โดยตรงต่อศาลฎีกา (Supreme Court) หรืออุทธรณ์ต่อศาลอุทธรณ์โดยให้ถือว่าคำพิพากษาของศาลอุทธรณ์เป็นที่สุด ดังนั้นในศาลฎีกาหรือศาลอุทธรณ์จะต้องจัดตั้งแผนกคดีครอบครัวและมรดกอิสลามโดยเฉพาะ

ค. ระบบผู้พิพากษา ที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญศาล

นอกจากผู้พิพากษาแล้ว ศาลชะรีอะฮ์ควรแต่งตั้งที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญเพื่อให้ระบบการพิจารณาพิพากษาคดีเกิดความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น เพราะถึงแม้ว่าผู้พิพากษาจะมีความรู้ในหลักกฎหมายแต่ก็ยังคงอาศัยผู้เชี่ยวชาญในการวินิจฉัยข้อเท็จจริงบางอย่าง เช่น การมาประจำเดือนของสตรี ซึ่งเป็นข้อเท็จจริงในการวินิจฉัยฮิดดะฮ์¹ของนาง

1.3 การพัฒนาระบบการระงับข้อพิพาททางเลือกเกี่ยวกับครอบครัวและมรดก

การพัฒนาระบบการระงับข้อพิพาทก่อนฟ้องคดี เช่น การเจรจาต่อรอง การตั้งอนุญาโตตุลาการ โดยเฉพาะกระบวนการไกล่เกลี่ย (Mediation) ถือเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมาก เพื่อจะให้เกิดการระงับข้อ

¹ ระยะเวลาแห่งการรอคอยของสตรีหลังการสิ้นสุดลงสภาพการสมรส ไม่ว่าจะสิ้นสุดโดยการหย่า หรือการเสียชีวิตของสามี

พิพาทกันโดยสมานฉันท์โดยไม่ต้องฟ้องคดีหรือไม่ต้องให้ศาลมีคำวินิจฉัย ในศาลชะรีอะฮ์ของต่างประเทศ เช่น ศาลชะรีอะฮ์ในประเทศฟิลิปปินส์ และประเทศสิงคโปร์จะมีองค์กรหนึ่งทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทระหว่างสามีภรรยา ในฟิลิปปินส์ ตามประมวลกฎหมายอิสลามว่าด้วยส่วนบุคคล (Code of Muslim Personal Laws of the Philippines) องค์กรนี้จะถูกเรียกว่า Agama Arbitration Council Council (มาตรา160) ส่วนในสิงคโปร์ พระราชบัญญัติว่าด้วยการบริหารกฎหมายอิสลามแห่งสิงคโปร์ (the Administration of Muslim Law Act of Singapore) จะเรียกองค์กรนี้ว่า Hakam หรือ arbitrator (มาตรา 50(1))

2. การพัฒนาบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมด้านครอบครัวและมรดก

การพัฒนาบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมด้านครอบครัวและมรดกเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องทำ ทั้งนี้เพื่อพัฒนาทักษะและศักยภาพของพิจารณาพิพากษาคดี การพัฒนาดังกล่าวมีหลายรูปแบบ เช่น ส่งศึกษาต่อ จัดอบรม ตลอดจนทัศนศึกษาดูงาน

แผนปฏิบัติการเพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนเรื่องกระบวนการยุติธรรมด้านครอบครัวและมรดกของชาวมุสลิมในประเทศไทย

เพื่อให้การพัฒนากระบวนการยุติธรรมด้านครอบครัวและมรดกเป็นไปได้อย่างจริงจัง จำเป็นต้องมีการจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนในเรื่องดังกล่าวอย่างเป็นระบบ โดยจัดให้มีองค์กรผู้รับผิดชอบ และมีงบประมาณในการดำเนินการได้อย่างพอเพียง และหากมีการปฏิบัติตามแผนอย่างเหมาะสม ก็น่าจะเกิดผลต่อการพัฒนาความคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนได้อย่างแท้จริง ซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินการตามแผน มีดังต่อไปนี้

2.1 ขั้นตอนการสำรวจข้อมูลความคืบหน้าในเรื่องการพัฒนากระบวนการยุติธรรมด้านครอบครัวและมรดกของแต่ละภาคส่วน

การสำรวจข้อมูลความคืบหน้าในเรื่องการพัฒนากระบวนการยุติธรรมด้านครอบครัวและมรดกเป็นเรื่องสำคัญที่จะได้เห็นพัฒนาการที่เป็นอยู่ในปัจจุบันว่ามีอยู่อย่างไร ซึ่งข้อมูลต่างๆ ที่สมควรทำการสำรวจได้แก่

- ข้อมูลด้านกฎหมายและระเบียบในเรื่องที่เกี่ยวข้อง เพื่อค้นหาข้อบกพร่องและหาแนวทางแก้ไข
- ข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนากระบวนการบังคับใช้กฎหมายอิสลามว่าด้วยครอบครัวและมรดก เช่น การจัดตั้งสำนักงานจดทะเบียนสมรสและหย่า และสำรวจติดตามการดำเนินการขององค์กรด้านการระงับข้อพิพาทที่เกี่ยวข้อง เช่น โครงการการจัดตั้งแผนกคดีครอบครัวและมรดกในศาลอุทธรณ์ หรือศาลฎีกา โครงการความช่วยเหลือทางกฎหมายครอบครัวและมรดกของหน่วยงานช่วยเหลือทางกฎหมายต่างๆ หรือสถาบันการศึกษาต่างๆ เป็นต้น

- ข้อมูลทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยตรงต่อการพัฒนาระบบคดีครอบครัวและมรดก

2.2 ขั้นตอนการตัดสินใจ

เมื่อได้มีการสำรวจข้อมูลความคืบหน้าในเรื่องการพัฒนากระบวนการยุติธรรมด้านครอบครัวและมรดกของแต่ละภาคส่วนโดยครบถ้วนแล้ว กระบวนการตัดสินใจจึงเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ เพียงแค่เรื่องการจัดตั้งศาลชะรีอะฮ์ ก็จะมีประเด็นปลีกย่อยที่ต้องตัดสินใจมากมาย เช่น ควรตั้งศาลชะรีอะฮ์เป็นศาลพิเศษหรือเป็นแผนกพิเศษในศาลธรรมดาหรือไม่เป็นศาลพิเศษแต่มีกระบวนการพิจารณาพิเศษ ควรให้ศาลพิเศษ

มีขอบเขตอำนาจ (Jurisdiction) เพียงใด ศาลชะรีอะฮ์ควรมีอำนาจหน้าที่ในการพิจารณาพิพากษาคดีครอบครัวและมรดกในจังหวัดอื่นนอกเหนือจากสิ่งจังหวัดชายแดนภาคใต้หรือไม่ ลำดับชั้นของศาล จะมีสองชั้นหรือสามชั้น จะอุทธรณ์ฎีกาอย่างไร ระบบบุคลากรของศาล เช่นผู้พิพากษา ผู้เชี่ยวชาญศาลควรเป็นอย่างไร? บรรยากาศในการพิจารณาคดีและห้องพิจารณาคดีในศาลควรเป็นอย่างไร กฎเกณฑ์เรื่องการค้าความจริงในคดี การสืบพยาน การรับฟังพยาน ภาวะในการพิสูจน์ การเดินเผชิญสืบควรเป็นอย่างไร? ปัญหาที่สำคัญเกี่ยวกับขั้นตอนการตัดสินใจอีกประการหนึ่ง คือไม่ทราบว่าองค์กรใดจะเป็นมีผู้มีความเหมาะสมที่จะตัดสินใจ ทำอย่างไรจึงจะไม่ให้องค์กรใดองค์กรหนึ่งผูกขาดความคิดและการตัดสินใจไว้องค์กรเดียว ทำอย่างไรจึงจะให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้วยได้ เพื่อให้เกิดความรอบคอบ และให้ผลของการตัดสินใจเกิดการยอมรับ ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าองค์กรที่มีความเหมาะสมในการตัดสินใจคือกระทรวงยุติธรรม เพราะเป็นกระทรวงที่อำนวยความสะดวกแก่ประชาชน ทั้งยังเป็นองค์กรของรัฐที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณแผ่นดิน

2.3 ขั้นตอนการดำเนินการเพื่อทำให้การตัดสินใจเกิดผลในทางปฏิบัติ

การดำเนินการเพื่อทำให้การตัดสินใจเกิดผลในทางปฏิบัติที่สำคัญประการหนึ่งคือการผลักดันให้เป็นนโยบายของรัฐบาลหรือการดำเนินการยกร่างกฎหมาย โดยเฉพาะการยกร่างกฎหมายสมควรจัดทำโดยองค์กรที่มีความรู้ความสามารถที่เหมาะสม และพยายามนำเสนอผ่านช่องทางต่างๆ ที่เป็นไปได้ เช่น ผ่านสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งชาติ ผ่านพรรคการเมือง ผ่านกรมกองกระทรวงที่เกี่ยวข้องต่อไป

นอกเหนือจากการจัดทำกฎหมายแล้ว สิ่งที่ยังต้องทำยังได้แก่ การพัฒนาข้อมูล การพัฒนาเครือข่ายในการดำเนินการอย่างเป็นระบบ สิ่งสำคัญที่สุดคือการพัฒนาบุคลากรให้มีความพร้อมทั้งในด้านความรู้ที่เกี่ยวข้อง การจัดเตรียมเครื่องมือและข้อมูลให้สามารถปฏิบัติงานได้จริง รวมทั้งการปรับทัศนคติให้เกิดความเข้าใจในเรื่องกระบวนการยุติธรรมด้านครอบครัวและมรดกให้ถูกต้องด้วย ซึ่งอาจจัดการฝึกอบรมบุคลากรที่เกี่ยวข้องในด้านต่างๆ ทั้งความรู้ทั่วไป ความรู้ระดับกลาง และความรู้ขั้นสูง และวางแผนเรื่องบุคลากรในระยะเฉพาะหน้า ระยะกลาง และระยะยาว เช่น การศึกษาดูงานต่างประเทศ การให้ทุนไปศึกษาระดับปริญญาโทหรือเอกทางด้านชะรีอะฮ์ หรือการผลักดันให้มีการสอนเรื่องนี้ในโรงเรียนและมหาวิทยาลัย ฯลฯ

การดำเนินการด้านการเผยแพร่ข้อมูลและประชาสัมพันธ์เรื่องการพัฒนาครอบครัวและมรดกการจัดตั้งศาลชะรีอะฮ์ ก็เป็นเรื่องสำคัญที่ขาดไม่ได้ สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าประชาชนจำนวนมากยังไม่ได้รับทราบว่ามีพัฒนาการในเรื่องกระบวนการยุติธรรมด้านครอบครัวและมรดกอย่างไร ดังจะเห็นว่าประเด็นการจัดตั้งศาลชะรีอะฮ์ก็ยังไม่เป็นที่รับรู้ของประชาชนมากนัก ดังนั้น ในกระบวนการพัฒนากระบวนการยุติธรรมด้านครอบครัวและมรดก สื่อมวลชนจำเป็นต้องร่วมทำงานด้วยตั้งแต่ต้น และคอยเผยแพร่ความคิด ข้อมูลข่าวสารอย่างเป็นระบบโดยตลอด โดยเฉพาะการเผยแพร่ข้อมูลไปยังบุคลากรในกระบวนการยุติธรรม และองค์กรวิชาชีพที่เกี่ยวข้องจำเป็นต้องเผยแพร่ข้อมูลให้มาก เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปพร้อมๆ กัน

2.4 ขั้นตอนการประเมินผล

ทันทีที่โครงการต่างๆ เริ่มมีการดำเนินการ จำต้องมีกระบวนการประเมินผลควบคู่กันไป ซึ่งที่ผ่านมาโครงการส่วนใหญ่ไม่ค่อยมีการประเมินอย่างเป็นระบบ หรือการประเมินผลมักไม่มีความเป็นกลางและไม่มีลักษณะเป็นการประเมินแบบมีอคติเพียงพอ ทั้งนี้เพราะผู้เกี่ยวข้องไม่เห็นความสำคัญของการประเมินผลหรือไม่เข้าใจวิธีการประเมินผลที่ถูกต้อง ทางออกของเรื่องนี้ อาจทำได้โดยการเขียนกฎหมาย

บังคับไว้ให้ทำการประเมินใน 3 ปีหรือ 5 ปีหลังจากกฎหมายมีผลบังคับใช้ หรือการตั้งองค์การประเมินที่เป็นกลางเหมาะสม เป็นมืออาชีพ เพื่อให้เกิดการปรับปรุงในทิศทางที่เหมาะสม รวมทั้งต้องสร้างการรับรู้ของประชาชนอย่างสม่ำเสมอ ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการประเมินผลในทุกขั้นตอน สร้างเวทีกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาาร่วมกันของทุกภาคส่วน

โดยสรุป แผนปฏิบัติทุกขั้นตอนข้างต้นจะไม่สามารถกระทำได้อย่างมีประสิทธิภาพหากบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมทุกฝ่าย ไม่เข้ามาช่วยพิจารณาดำเนินการอย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการดำเนินการในส่วนต่างๆ ด้วย ก็ย่อมจะทำให้การดำเนินการมีความสมบูรณ์มากขึ้น

บทสรุป

การสำรวจกระบวนการสร้างความยุติธรรมด้านครอบครัวและมรดกที่มีอยู่ในประเทศไทย ว่ามีข้อบกพร่องอย่างไร และจะมีแนวทางในการปรับปรุงได้อย่างไร ที่เป็นวัตถุประสงค์ของบทความนี้ มีข้อสรุปสั้นๆ การพัฒนากระบวนการยุติธรรมด้านครอบครัวและมรดกเป็นสิ่งจำเป็นและต้องทำให้เกิดขึ้นจริง ทั้งนี้ เพราะการพัฒนาจักต้องทำเรื่องเนื้อหาสาระและเรื่องกระบวนการควบคู่กันไป การพัฒนาจักต้องปรับปรุงทั้งในส่วนของกฎหมายสารบัญญัติและวิธีบัญญัติ ยิ่งไปกว่านั้น การเปลี่ยนแปลงระบบกฎหมายและสังคมเพื่อสร้างความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นได้ ไม่สามารถกระทำได้แค่เพียงการปรับปรุงกลไกกฎหมาย ด้วยการยก่างกฎหมายใหม่เพียงสองสามฉบับ หากแต่ต้องปรับระบบความเข้าใจ เปลี่ยนแปลงปรัชญาและแนวความคิดที่เป็นพื้นฐานด้วย ที่สำคัญ ต้องรวบรวมพลังของผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายทั้งในส่วนของนักกฎหมาย นักการศาสนา คณะกรรมการอิสลามทุกระดับ รวมทั้งประชาชน ให้มาทำงานร่วมกันตั้งแต่ขั้นตอนการสำรวจปัญหา สำรวจข้อมูล การร่วมกันตัดสินใจ การร่วมกันดำเนินการ และการร่วมกันประเมินผล เพื่อที่จะให้ความสำเร็จในการสร้างความยุติธรรมด้านครอบครัวและมรดกในประเทศไทยเป็นความผลงานที่ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมสร้างสรรค์ร่วมกันอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

- สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับประเทศไทย. 1419. พระมหาคัมภีร์อัลกุรอานพร้อมความหมายเป็นภาษาไทย. มะดีนะฮฺ: ศูนย์กษัตริย์พะฮัด เพื่อการพิมพ์อัลกุรอาน.
- อิสมาอีลลูตฟี จะปะเกีย. 2550. ความจำเป็นของการมีศาลชะรีอะฮฺสำหรับมุสลิมในประเทศไทย. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “แนวทางการจัดตั้งศาลชะรีอะฮฺในประเทศไทย” จัดโดยคณะอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยอิสลามยะลา เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2548.
- เด่น โต๊ะมีนา. 2540. ศาสดาศาสนา. มปป.
- Houssein Nasr, 1981. *Islamic Life and Thought*. State University of New York Press.
- พระราชบัญญัติการใช้กฎหมายอิสลามในเขตจังหวัดปัตตานี นราธิวาส ยะลา และสตูล พ.ศ. 2489.
- มูฮัมหมัดซากี เจ๊ะหะ “ระบบศาลไทยกับความเป็นไปได้ในการจัดตั้งศาลชะรีอะฮฺ” วารสารวิชาการอิสลามศึกษา ฉบับที่ 2, ธันวาคม ค.ศ. 2003.